

Josep Iglésies i la geografia catalana

Aquesta entrevista enregistrada en vídeo (març 1986) forma part d'un programa de recerca titulat «Els geògrafs i la geografia a Espanya» dirigit per Mª Dolors Garcia Ramon i Joan Nogué i Font i s'inscriu en el projecte internacional *Invitation to Dialogue* impulsat per Anne Buttimer i Torsten Hägerstrand (Universitat de Lund, Suècia). Per a la seva realització s'ha comptat amb una ajuda de la C.I.R.I.T. i amb la col·laboració d'Arcadi Lozano, del Centre de Vídeo del Col·legi Universitari de Girona.

El vídeo fou projectat durant l'acte en recordança de Josep Iglésies que la Societat Catalana de Geografia celebrà el dia 20 de març de 1987 a l'Auditori del Centre d'Estudis i Recursos Culturals de la Diputació de Barcelona.

P. — En la seva polifacètica obra, Josep Iglésies ha estat considerat com a geògraf, com a demògraf, com a historiador, com a geògraf històric, etcètera, etcètera. Ens preguntem, molts ens hem preguntat sempre, com es definiria el mateix personatge, com es definiria vostè mateix?

R. — Em pregunteu com en definiria: sóc simplement un excursionista de la vella escola, d'aquells del segle passat que van fundar l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, els quals pretenien agabellar tots els coneixements possibles sobre la terra catalana. En la majoria dels casos no posseïen els estudis previs necessaris, però així i tot crearen un moviment cultural que despertà vocacions en tots els camps. Hi ha una dita popular que diu: «qui molt abraça, poc estreny». M'ho puc aplicar; he escrit massa, una norantena de llibres i mig miler de treballs menors de revista, i sobre matèries massa diferents per aprofundir prou en cadascuna; he tocat massa tecles, he estat un tastaolletes. En geografia, que és el que a vosaltres us interessa, efectivament, em considero deixeble de Pau Vila, i a més a més, seguidor, des de la meua modesta possibilitat, dels deixebles francesos de Vidal de la Blache: Blanchard, Demangeon, Bruhnes, Sorre, Allix, Birot i un llarg etcètera. En geografia física el nostre ídol era Emmanuel de Martonne.

P. — La idea de Josep Iglésies és la d'una geografia fortament historicista, en el sentit que sempre han anat en la seva obra indissolublement juntes la geografia i la història. Com veu vostè aquesta relació entre les dues ciències?

R. — En algun cas potser sí que van juntes, però en molts altres no. Concretant-nos a les comarques, que suposo que és el que més us interessa per la seva actualitat en el

moment, us diré que en un dels meus primers treballs em vaig plantejar la qüestió de la font històrica, en el destriament, o si voleu, en l'aparició de les comarques. Recordeu que es parlava —Font i Sagué, Carreras Candi, etcètera— de comarques naturals i històriques; em vaig encarar amb el Camp de Tarragona, i el vaig resseguir a peu, vaig recórrer tots els seus pobles, vaig pujar totes les muntanyes que l'envolten, i fins amb la col·laboració d'en Joaquim Santasusagna, vaig fer tres guies itineràries que sumen uns milers de planes. Vaig confrontar la possible comarca històrica amb la natural: aquesta darrera sobreeixia molt de la primera; la comarca no resultava filla de la història, sinó de la morfologia del terreny; els límits eren el semicercle de muntanyes, no la senyoria feudal. La cosa era encara més vistent al Priorat, a la Conca de Barberà, al Penedès, a la Plana de Vic, a l'Anoia, a la Cerdanya, a la Vall d'Aran, etcètera, etcètera, i a tantes altres comarques. És cert que la història reaprofitava en el que pot la configuració del terreny, i aquesta li posa un condicionament; però la història passa, i les muntanyes, les valls i els rius queden, i són sempre les mateixes a través dels segles. L'home pot burinar una mica l'escorça del planeta, però no pot defugir la influència de la terra i del clima.

P. — Ha fet referència, acaba de fer referència, a aspectes que podríem relacionar molt estretament amb l'excursionisme. Vostè, des de sempre, ha estat un bon excursionista, un coneixedor de l'excursionisme català i, per tant, coneix també els possibles lligams que han existit entre la geografia i l'excursionisme a Catalunya, com també ha viscut en la seva pròpia persona aquesta concepció de l'excursionisme català, un excursionisme que no és només un esport, sinó que al darrera seu hi ha tot un esperit científic, una inquietud nacionalista. Ens agradaria una mica que ens parlés de la seva faceta com a excursionista, lligant-ho amb l'excursionisme català.

*R. — La meua afició a la geografia deriva del meu excursionisme. De jove no era un empassa camins que recerca el territori sense adonar-se de les coses que se li presenten a l'esguard. Em feia moltes preguntes, i m'encomanava un veritable interès i amor per la nostra terra, no en abstracte, sinó amb possibilitat de tocar-la, de conèixer-la, si podia ser, pam a pam. De jovenet formava part de la secció excursionista del Centre de Lectura de Reus. Allí vam donar una reviscolada a l'activitat i a l'orientació de la secció en el sentit cultural: conferències setmanals per elements barcelonins i comarcals de gran prestigi, aplecs excursionistes comarcals de convivència, exposicions, curssets, etcètera, etcètera, i, sobretot, la redacció de les tres guies de les muntanyes que semienvolten el Camp de Tarragona, des del riu Anoia al riu Ebre, oferint un nou camp, gairebé oblidat, de l'excursionisme català per al seu esplai, el qual constitueix el 25% de la superfície de Catalunya. Estàvem treballant en la quarta guia, dedicada als ports de Beseit fins a Morella, però la guerra civil franquista ens impossibilità de prosseguir. Acabada la guerra civil, i apositat tres dies a la setmana a Barcelona, vaig reentrar com a soci del Centre Excursionista de Catalunya, i em vaig inscriure en les dues seccions de ciències i la de geografia, les quals van ésser les primeres en reprendre les activitats d'abans de la guerra. Malgrat les dificultats del moment, organitzàrem cursos d'història de Catalunya, que a mig donar-los ens foren governativament prohibits, i l'entitat fou multada. Fèrem cursos de llengua dissimulats sota el nom de toponímia, cursos i conferències de geografia física i humana, de botànica, de climatologia, etcètera. Érem, constituïem, una veritable universitat popular. Naturalment, vaig interessar-me per la història de l'excursionisme català, i va sortir l'*Enciclopèdia de l'Excursionisme*, l'original del primer volum de la qual va anar totalment al meu càrrec, i gairebé la meitat del segon també. Algunes figures i personalitats del vell excursionisme van interessar-me, i van sortir les seves biografies particulars sota el patronatge de la Unió Excursionista de Catalunya: la de Font i Sagué,*

la de mossèn Jaume Oliveres, la de Lluís Estasen, la d'Artur Osona, la de Maspons i Anglasell, la d'en Vidal i Riba. La biografia de Juli Soler i Santaló va obtenir el premi Sant Bernat i la va publicar la Federació d'Entitats Excursionistes. Els meus llibres literaris, *La terra d'en Gallarí*, *Scala Dei*, *Les ciutats del món*, *Saó de llegendes*, *Siurana*, *Capta de fantasies*, etcètera, són filles del meu excursionisme.

P.— És evident que la seva obra és molt extensa, jo diria que és de les obres més extenses que ha fet mai un geògraf a Catalunya, i un dels temes que ha tractat, i que potser qui sap si va començar a interessar-se per ell a través de l'excursionisme, és el de l'agricultura i, per extensió, el món rural. De fet hi ha una obra seva, publicada l'any 68, La crisi agrària de 1879-1900. La fil·loxera a Catalunya, que és coneguda, ha estat consultada pels geògrafs i els historiadors, i per d'altres professionals. En aquest sentit, ha fet també d'altres treballs referits al món rural. Continua interessant-li tota la problemàtica de l'agricultura a Catalunya?

R.— Em parreu del volum sobre la fil·loxera. En el meu constant excursioner per les muntanyes de la Catalunya seca, em trobava que molts vessants eren corregits amb bancals amargenats, però abandonats o envaïts pel bosc, per pins. En el segle passat eren cultivats, aquests bancals, amb rengles de ceps, els quals foren morts per la fil·loxera i no foren replantats. Si aneu al Priorat, és una constant topar amb els efectes de la fil·loxera. Em vingué la preocupació d'escatir què havia passat amb la terrible malura, i així va néixer el volum sobre la crisi agrària de 1879. Una cosa semblant em passava, per exemple, amb l'aiguat de Santa Tecla. En entaforar-me per qualsevol de les valls de les muntanyes de Prades, del Gaià, del Priorat, etcètera, em trobava vells molins ensorrats, i en preguntar sobre ells tenia sempre la mateixa contesta; aquesta era: els ensorrà l'aiguat de Santa Tecla. Em va tocar viure a la Riba, i allí vaig viure de veritat l'aiguat de Sant Lluç, i en la confluència de dos rius dins d'un congost; i això em va impulsar encara més a escriure el volum sobre l'aiguat de Santa Tecla, publicat a la col·lecció «Episodis de la Història», de l'enyorat amic Dalmau; en aquesta col·lecció he publicat quinze títols. En el camp agrícola vaig interessar-me per les superfícies cultivades de les comarques meridionals de Catalunya, i vaig fer-ne una comunicació a l'Acadèmia de Ciències i Arts, i altres treballs publicats als *Cuadernos de Historia Económica* de l'Institut Municipal d'Història. A la Fundació Vives vaig publicar *Les minves dels cultius i de la població en la comarca del Priorat*.

P.— Ha estat un impulsor de moltes iniciatives, sovint iniciatives, diguem-ne, fora de la Universitat, en el sentit d'associacions o moviments de caire cultural, que en aquell moment no tenien cabuda a la Universitat i que, en canvi, fora trobaven una bona acollida. Per exemple, l'any 1950, fou l'impulsor de les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos. Com a impulsor per tant d'aquestes Assemblees, ens podria parlar una mica de la seva trajectòria?

R.— L'any 1943, amb peu d'impremta de 1936 per esquivar la prohibició de publicar llibres en català, vaig fer imprimir l'assaig sobre la comarca d'Igualada, contrada que havia recorregut molt intensament. Aquella publicació va contribuir perquè Joan Mercader fundés el Centre d'Estudis de la Comarca d'Igualada, amb el propòsit de donar a aquesta entitat una major expansió. Vaig ésser cridat a col·laborar en l'organització de la Primera Assemblea d'Investigadors de les comarques del Penedès, el Baix Llobregat i l'Anoia. El projecte inicial era limitat a aquestes tres soles comarques. La meua ponència va originar l'*Índex de matèries i punts de vista geogràfic per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana*, del qual s'han fet ja tres edicions. Fou, potser, el primer acte públic en català en el ple de la persecució franquista a la nostra llengua, i va produir una forta impressió.

No deixava de constituir una temeritat. Vam tenir la corresponent denúncia, però l'alcalde de Martorell, que acollí l'Assemblea amb motiu de la inauguració, amb ella, del museu municipal, va resoldre les coses. La segona assemblea es va celebrar a Santes Creus, gairebé a porta tancada, per problemes de censura. Ja sabeu que hem arribat a les trenta assemblees amb èxit i eficàcia creixent. S'han publicat les actes i comunicacions de moltes d'elles. Vam travessar el període de repressió franquista amb por, amb molta por, però amb fermesa; no pararem mentre la vida no ens deixi, i el propòsit és prosseguir fins que haguem fet assemblees a totes les comarques de Catalunya. Les nostres assemblees han provocat la constitució de centres d'estudis, han inaugurat biblioteques, han impulsat publicacions i museus, han despertat moltes vocacions culturals.

P. — L'any 1935 es va crear la Societat Catalana de Geografia. Va venir la guerra, i posteriorment, en plena postguerra, es va reorganitzar. Vostè en va ser president, si no ho tinc mal entès, durant dos anys, durant dos o tres anys, del 1970 al 1972. Parlem una mica de la Societat Catalana de Geografia i del seu paper dintre d'ella.

R. — La idea de fundar la Societat Catalana de Geografia la va tenir el doctor Eduard Fontserè, el propòsit del qual era crear una sèrie de societats filials de l'Institut d'Estudis Catalans com a cultivadores de diverses branques de les ciències que apleguessin els interessats en cada disciplina. Naturalment, Fontserè va pensar a aprofitar el proselitisme de Pau Vila, el qual feia uns cursets al Centre Excursionista de Catalunya junt amb el geòleg Marcet. Vaig fer d'enllaç a reunions prèvies, i el 1935 va ésser creada la Societat Catalana de Geografia, presidida per Pau Vila i actuant jo de secretari. Ens vam relacionar desseguida amb l'Institut de Geografia de la Universitat de París, presidida per Emmanuel de Martonne, i ens fou confiada l'organització de l'excursió anual que celebraven els professors de geografia de França. Aquesta excursió aquell any s'havia de celebrar a Catalunya. Quan ja teníem l'itinerari endegat i repartits entre nosaltres els indrets on cada un havia de fer de guia informador damunt del terreny, va esclatar l'aixecament militar, i tot se'n va anar en orris. Per allà l'any 1947, aconseguírem refer la Societat Catalana de Geografia amb les conferències mensuals que celebràvem al meu domicili. Durant tota la dictadura franquista, la Societat va celebrar la seva conferència mensual, clandestina, naturalment, en llengua catalana. Jo continuava de secretari, i vaig exercir divuit anys. Quan Pau Vila va tornar del seu exili a Venècia, va trobar la Societat viva i actuant, i encara dins de les catacumbes, però. Fa poc aquesta Societat ha celebrat el seu cinquantenari.

P. — Un altre vessant de Josep Iglésies geògraf, o si voleu, geògraf històric, és tot el camp que s'englobaria dintre de la demografia. És l'autor de nombrosos articles, treballs, i reculls sobre el tema a Catalunya. I en aquest camp, concretament, hi juga un paper important la Fundació Vives Casajoana. Ens podria parlar de tot aquest tema?

R. — El doctor Salvador Vives Casajoana testamentàriament va deixar els seus béns en mans de tres marmessors, a fi que els destinessin a impulsar la cultura catalana. Els tres marmessors eren Rafael Tasis i Marca, Antoni Bergós i el que us parla. Tasis no va poder veure constituïda la Fundació Salvador Vives, puix va morir sobtadament a París mentre fèiem les gestions oficials per establir-la. Va ésser substituït per Heribert Barrera i, més tard, quan aquest es traslladà a Nord-amèrica, fou reemplaçat per l'advocat Laporte i després per Felip Calvet. Hi ha hagut altres nomenaments posteriors de patrons. La Fundació Vives convoca premis i porta editats un centenar de llibres d'erudició amb preferència, algun d'ells importantíssim. La Fundació ha donat acollida a les meves obres de demografia, les quals, molt possiblement, hauria costat de treure-les a la llum, puix no són comerciables. Ha complementat aquestes possibilitats la Reial Acadèmia de Cièn-

cies i Arts, que també n'ha acollit diverses. El dedicar-me a la demografia, sobretot a la dels segles passats, té la seva explicació: vaig sofrir dues operacions quirúrgiques amb resultats incerts que no em permeteren fer excursions a peu. La meua geografia ha estat sempre filla de veure, tocar i caminar directament i d'observació personal dels fets. Per estudiar la demografia antiga no em calia acudir al camp; això ha estat la meua salvació per continuar treballant al servei del meu país. La feia als arxius quan encara no es prodigaven les fotocòpies; abans vaig descriure un manuscrit de geografia de Catalunya de Pere Gil de l'any 1600.

P.— A més a més d'haver estat impulsor de la Fundació Salvador Vives Casajoana, vostè va formar part en els anys seixanta del consell de redacció de la Geografia de Catalunya. Com sabem tots, la Geografia de Catalunya, publicada per l'editorial Aedos, ha estat considerada l'obra cabdal de l'escola catalana de geografia regional. Què en pensa vostè?

R.— No sóc ni em puc tenir com a universitari. Em tinc i sóc autodidacta. Ja us he dit que em defineixo com un simple excursionista de la vella escola. He celebrat, però, contactes permanents amb molts amics universitaris, sobretot amb Solé Sabarís, que coneixia des dels seus dies d'estudiant de la facultat de ciències. Precisament, el senyor Cruzet, gerent de la Catalònia, em va proposar prosseguir la geografia de Catalunya que havia iniciat en fascicles la llibreria Catalònia abans de la guerra civil. L'home per a dirigir-la hauria estat Pau Vila, però ell era a l'exili. Havia estat manifestat el parer de la Societat Catalana de Geografia, advers al camí seguit en els fascicles publicats d'aquella obra i vaig mantenir aquesta opinió; creia que no era en cap sentit recomanable la continuació d'aquells fascicles. Cruzet va acceptar fer una obra nova, i va oferir-me'n la direcció; vaig dir-li que no era jo l'indicat per aquell menester, però que estava disposat a proporcionar-li una direcció prestigiosa i eficaç, i un cos de redacció. Va acceptar i vaig anar a veure Solé Sabarís a la Universitat, i ens vam entendre immediatament, i amb la mateixa cordialitat vam coincidir a estimar Salvador Llobet i Vilà Valentí per formar amb nosaltres el cos de redacció. Reunits els quatre membres ens vam repartir la feina, i vam cercar, a més, les col·laboracions convenients. Em va tocar escriure alguns capítols del volum primer, o sigui, de les generalitats, i les monografies de les comarques meridionals que m'eren familiars i, tanmateix, eren les que menys coneixien els altres components del comitè de redacció. El resultat de tot plegat està a la vista. No sóc jo qui n'he de fer l'elogi.

P.— L'any 1932 vostè es converteix en el secretari de la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya. Suposo que com a secretari d'aquesta Ponència en deu tenir moltes coses a comentar, i més en aquests moments en què el tema torna a estar al carrer i encara no s'ha solucionat.

R.— L'any 1931, Ventura Gassol, com a conseller de Cultura de la Generalitat republicana, va crear la Ponència de la Divisió Territorial. La va constituir a base de dos membres de cada província, a escollir entre les persones que s'haguessin ocupat del fet comarcal. De la Ponència nominalment presidida per Gassol, en fou vice-president, i en realitat president efectiu, Pau Vila, i jo, secretari. El treball de la Ponència va durar tres anys. El 1933 el projecte fou presentat al govern de la Generalitat. Ara, tant per part del govern, com dels elements del Parlament, com els de la premsa i la televisió, atribueixen aquell projecte exclusivament a Pau Vila, i això no és just; jo respecto molt la memòria de Pau Vila, però el veritable projecte personal de la divisió en comarques de Pau Vila és el que ell va presentar a la Casa del Vallès de Barcelona uns mesos abans de la constitució de la Ponència de la Divisió Territorial. Puc certificar que la dita Ponència no va tenir

en compte en les seves deliberacions el projecte indicat, i es feu públic que en l'estudi a desenrotllar es partiria de zero, i no influirien en els ponents cap proposta anterior, inclús les signades pels propis elements que formaven la Ponència. El projecte presentat fou fill de l'avinença de parers dels ponents, no prevalgué el parer d'un de sol; cada acord fou objecte de llargs debats, i no es defallí en les discussions; s'arribà, però, a un consens satisfactori per a tots els ponents. Aquests no foren mai retribuïts, eren gent de molt bona fe; inclús els forans a Barcelona havien de pagar-se el viatge i l'estada de la seva butxaca.

P. — Entenc que haver de concentrar en pocs minuts una trajectòria tan llarga i plena d'experiències és realment difícil. Però, m'agradaria per acabar condensar una mica tot el que hem vist en aquesta entrevista, que em pogués resumir una mica o que pogués fer una mena de compendi del que hem anat parlant.

R. — Ho resumiré dient que no sóc un literat, malgrat hagi fet literatura; no sóc un demògraf malgrat hagi fet demografia; no sóc un folklorista malgrat hagi fet reculls de lleugendes i estudiat jocs d'infants; no sóc un lexicògraf després d'haver fet reculls de toponímia; i no sóc un sismòleg malgrat hagi col·laborat en treballs de sismologia, com no sóc un historiador a desgrat d'haver publicat volums d'història; no sóc un geògraf a despit d'haver fundat i presidit una entitat de geografia; fins crec que no sóc un bon excursionista a despit d'haver dedicat a l'excursionisme la millor part de la meua vida. No sóc altra cosa que un enamorat de la terra on he nascut, i que m'he esforçat durant tota la meua existència a expandir aquest amor i a escriure, a escriure molt, a escriure massa sobre les coses belles que aquesta terra m'ha mostrat. A part d'això, puc resumir que he dedicat la meua maduresa, escaiguda precisament en el temps que érem obligats a mantenir-nos en la clandestinitat, a tres tasques principals que persisteixen: la Fundació Salvador Vives Casajoana, les Assemblees d'Estudis Comarcals i la Societat Catalana de Geografia. La vostra pregunta final és com veig la geografia de Catalunya avui: ara la nostra geografia està en bones mans, en les que calia que estigués, puix és una ciència amb branques i reflexes múltiples i això escau a la Universitat. Hi ha a la Universitat facultats de geografia, i això vol dir que hi ha geògrafs professionals. Precisament la creació d'una llicenciatura de geografia fou una de les primeres aspiracions de la Societat Catalana de Geografia i amb el doctor Fontserè i Pau Vila ens tocà l'any 1935 de visitar el ministre d'Instrucció Pública per presentar-li un pla o projecte per la seva ensenyança a la universitat a base d'assignatures de les dues facultats de ciències i de lletres sense crear noves càtedres. No és despreciable l'aportació que poden oferir els afeccionats locals i comarcals, i a ells van destinades les nostres assemblees intercomarcals d'estudiosos. Als estudiosos locals, el nivell cultural català els deu moltíssim i han de prosseguir fent la seva tasca, però en veritat, molta part, no tota, dels romanticismes ha passat, i ara cal captar de l'estranger les tècniques i punts de vista moderns, alguns dels quals podem classificar, potser, despectivament de modes, però totes deixen rastre i n'hi ha que fan forat, i l'obra dels professionals universitaris influeix molt també en els afeccionats i els encamina. La geografia catalana ara està en bones mans, doctes; ens hem de congratular de que així sigui.

P. — Senyor Josep Iglésies, moltes gràcies per aquesta interessant conversa, en la que, almenys nosaltres, hem après molt.